

- *potíssim* (12): un *potíssim* fonament per anul·lar la donació ho renunciació (12). *DCVB* registra *s. v. potíssim* amb l'accepció de «principalíssim» doc. a Cauliach Coll., II, III, d. 1^a, c. 1.

- *potíssimament* (12): *potíssimament* la dita donació podia haver efecte (12), *potíssimament* la dita donació podia haver efecta (13). No surt al *DCVB*. Vol dir «principalment». Tant *potíssim* com *potíssimament* són cultismes formats a partir del ll. *POTISSIMU*.

- *demesiat* (13) és *demesiat* avisar a vossa mercè (13) puys lo que s'és dit és prou *demesiat* per a vossa mercè (13). El *DCVB* registra *s. v. demesiat, -da* amb el sentit d'«excessiu» doc. el 1499. Vegeu també què en diu Coromines (*DECat, s. v. més*) sobre *demesiat*.

Ha estat un plaer poder escriure aquestes notes entorn d'una obra que sens dubte haurà eixamplat el coneixement de la història social, econòmica i cultural de Mallorca i de la llengua catalana en els segles xv i xvi, encara massa poc coneguts.

Joan MIRALLES I MONSERRAT
Universitat de les Illes Balears
Institut d'Estudis Catalans

BLADÉ DESUMVILA, Artur (2018): *Memòries de l'exili mexicà (1943-1956)*. Valls: Cossetània edicions, 592 p.

L'exili sense filtres

Avui Artur Bladé Desumvila és considerat un testimoni imprescindible per comprendre l'exili de 1939, que ell va patir en dues fases, la francesa i la mexicana. És de general coneixement que va escriure a partir de l'experiència pròpia, de l'observació de la realitat que vivia i des d'un compromís i una lleialtat al país que no impedièn la distància irònica pròpia de qui va haver d'enfrontar-se amb tota mena de circumstàncies impensades i injustes. Bladé va començar a publicar des de l'enyorança del Benissanet natal en un Mèxic que l'havia acollit però on no va arribar a sentir-se còmode. Avui podem afirmar que Bladé ocupa un lloc important en la literatura catalana, però no era així només quinze anys enrere, quan el Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre va publicar *La lliçó de l'Ebre*, punt d'arrancada d'una reivindicació culminada amb èxit. Llavors la seva obra literària era ben poc coneguda i llegida; la bibliografia que se n'ocupava, mínima; l'obra de Bladé, intromissible. Semblava abocat a l'oblit en què reposen tants excel·lents escriptors. L'acció conjunta de les convocatòries de beques d'estudi sobre la vida i l'obra del benissetà que va impulsar el Centre d'Estudis riberenc, de jornades monogràfiques com la que li va dedicar la Universitat Rovira i Virgili, d'aplicacions pedagògiques com les que es van proposar en una jornada a Tortosa i, sobretot, de la publicació de la seva obra completa per Cossetània edicions ha aconseguit la seva revitalització. Aquesta darrera empresa ha estat impulsada, principalment, pel fill de l'escriptor, Artur Bladé Font, i per Xavier Garcia, que van traçar-ne la planificació i han vetllat perquè es desenvolupés amb puntualitat i ordre. Semblava que aquesta obra completa acabava amb la publicació del dotzè volum però ara s'hi ha afegit aquest tretzè sobre la seva vida a Mèxic.

Més que en cap altre dels anteriors, en aquest lliurament s'ha de subratllar la intervenció decisiva del seu fill, Artur Bladé Font. Ja ens va sorprendre quan entre els papers de son pare va descobrir una segona part de *L'exiliada*. Aquí la seva dedicació ha estat molt més intensa que en cap altra ocasió, perquè el material li ha arribat dispers i barrejat amb altres notes de l'època mexicana. El fill, és clar, no intervé en la redacció del text del pare —si que hi afegeix informació en notes a peu de pàgina—, però aquesta vegada palesa la necessitat de fer sentir la seva veu en una àmplia i interessant introducció que, a més de la funció habitual de presentació de les característiques de les pàgines que precedeix, també fa la de donar espai a la perspectiva del jove exiliat que ell fou, notablement diferent de la del pare: «En relació a l'experiència del meu pare, sento que el seu relativament escàs tracte amb mexicans no li per-

meté trobar qualitats que personalment, al llarg dels anys que vaig viure a Mèxic i dels meus viatges freqüents per visitar la gran família mexicana que hi tenim, vaig apreciar i continuo apreciament com a característica dels seus habitants.» És per la sintonia d'Artur Bladé Font amb Mèxic que dedica el llibre a la seva família mexicana i expressa que l'agraïment al país que «ens acollí generosament, i, amb la seva hospitalitat, ens salvà de les misèries de la guerra a Europa i ens permeté refer una vida normal és immens».

Si ens centrem en les més de cinc-cents cinquanta pàgines escrites per Artur Bladé Desumvila, de seguida ens adonem que hi trobem l'escriptor en estat pur, sense refinar, com a conseqüència de l'estadi de redacció de les anotacions, però que aquesta circumstància no en fa minvar l'interès. Potser fins i tot al revés. Si som una mica estrictes, el títol *Memòries de l'exili mexicà* resulta inexacte, malgrat que està justificat perquè Bladé mateix el va utilitzar per anomenar una part d'aquestes pàgines i perquè sabem que tenia la intenció de confegir un llibre unitari amb aquest títol, per al qual va redactar un pròleg quan ja havia tornat de l'exili. En realitat, el volum presenta la disposició canònica de dietari ordenat cronològicament. Tanmateix, l'accepció relaxada amb què s'utilitza el terme «memòries» té l'avantatge de marcar una continuïtat amb els textos sobre l'exili occità i, en conseqüència, de cohesionar aquesta part de la producció de l'escriptor benissanetà que en l'ordenació de l'obra completa s'agrupa en l'epígraf «Cicle de l'exili». En la descripció del material de partida, Bladé Font detalla que està compost per fulls grapats, fulls solts i llibretes, cadascuna amb contingut divers —«no hi ha cap llibreta que contingui una sola mena d'escrits». La tasca d'ordenació i de destriament deu haver estat feixuga. La varietat de suports materials anuncia uns continguts molt diferents: sensacions íntimes, comentaris de llibres, observacions sobre Mèxic, sobre la vida familiar i sobre els problemes per guanyar-se la vida. No és difícil fer-se càrrec de la problemàtica que ha hagut d'afrontar Bladé Font, que és conscient que no pot acabar de suplir la manca d'un original preparat per a la publicació: «és evident, però, que ell hauria entregat un treball molt més polit». Cal subratllar el valor d'aquesta tasca —sumada a la informatització dels manuscrits— i agrair-la.

En vida, Artur Bladé Desumvila havia publicat un llibre sobre l'estada a Mèxic, *De l'exili a Mèxic* (Curial, 1993), i un altre sobre un primer retorn a Catalunya, uns anys abans del definitiu, *Viatge a l'esperança* (Pòrtic, 1973), que estan agrupats en el volum sisè de l'obra completa. El segon narra un parèntesi en l'exili i no forma ben bé part de l'experiència mexicana, malgrat que tampoc no n'està deslligat en la mesura que el viatge a Catalunya per valorar la possibilitat de preparar el retorn definitiu no va donar el resultat esperat i Bladé es va reincorporar a la vida mexicana. El primer, clarament un llibre d'aplegadissa, tenia tot l'aspecte de selecció d'un material més ampli, i produïa estranyesa que un escriptor que enregistrava la seva actualitat puntualment només hagués escrit aquelles pàgines sobre dinou anys de la seva vida. Gràcies a aquest llibre d'ara, podem comprendre molt millor l'abast del que va escriure en aquell temps.

El narrador començava el pròleg amb l'expressió dels dubtes d'haver aconseguit ser objectiu en les seves impressions mexicanes, com si tingués por que la condició de resident a contracor el fes ser injust amb el país. Tanmateix, en tenia la voluntat i volia evitar els tòpics. En són una bona mostra les consideracions sobre l'acollida que França i Mèxic van proporcionar als exiliats: «França no ens va deixar treballar. És veritat. Però França era un poble en plena crisi industrial i econòmica amb més d'un milió de *chômeurs*. Era una concessió senzillament impossible. [...] Mèxic ens donà l'espai i la possibilitat de treballar per aquells que no volien treballar. A França hauriem agafat el lloc dels qui volien treballar, essent francesos. No podien!». El diagnòstic, realitzat amb ganes de ser objectiu i just, sembla més propi d'un historiador que d'un home afectat de ple pels obstacles que França va interposar a una possible estabilització dels bandejats per la derrota en la guerra.

Hem entrevist que la relació de Bladé amb Mèxic fou diferent de la que hi mantingué el seu fill. En les pàgines d'aquest llibre es fa ben palesa la falta d'adaptació al país. Pere Calders va narrar de manera magistral els problemes dels exiliats catalans a Mèxic a *L'ombra de l'atzavara*, i moltes de les anotacions de Bladé —que considera Calders el millor contista català de l'època— ens recorden pàgines de la novel·la. També Bladé, insatisfet en aquella circumstància, constata les divisions entre exiliats catalans,

els desànims per la perllongació de l'absència de la pàtria, el degoteig de morts entre la comunitat d'exiliats, la inadaptació a una realitat tan diferent de la catalana. Es poden resseguir les notes que escampa sobre altres exiliats catalans, com Avel·lí Artís o Josep Carner —un índex onomàstic hauria estat molt útil en un llibre com aquest. També l'acció que va dur a terme a l'Orfeó Català, on va exercir d'actor, de traductor de teatre i de cantaire, fins que se'n va cansar perquè, va deixar apuntat, l'entitat s'havia convertit en «una transposició material de la mentalitat miserable del sector espiritualment més migrat d'Acció Catalana. És gairebé irrespirable». Fins i tot un home pacient com Bladé es cansava de la degradació provocada per l'estancament de les aigües.

L'ordenació del material per anys permet adonar-se que, al principi, el progrés de la guerra mundial despertava grans esperances. Anotacions com aquesta de 1943 ho evidencien: «En ensorrar-se Itàlia sentim l'estrompassada de la història i ens situem automàticament centenars de quilòmetres més a prop de Catalunya. Quan d'ací a poc temps es produeixi una altra embranzida —la definitiva— ens semblarà, de Mèxic estant, que toquem Barcelona amb les mans». L'any següent ja es veia a «les acaballes de l'exili i de la vetlla de la nostra repatriació.». Es pot comprendre que la supervivència del règim franquista al final de la guerra l'enfonsa i el mena a un pessimisme brutal: «Som una mena de rates que han caigut a la rateta. El millor que podem fer és menjar-nos el formatge.». La reflexió és de 1948, el mateix any en què, arran de la notícia del suïcidi de Fabián Vidal, exclama: «S'havia passat la vida escrivint en defensa de les millors causes. Potser creia en la humanitat. Una cosa trista i grotesca.»

Un cop instal·lat de ple en la condició d'exiliat de llarga durada, l'enyorança es concentra en Benissanet. Són els anys en què escriu els seus primers llibres sobre la població de la Ribera i, també en el dietari, la plena sensibilitat està associada al poble natal: «Benissanet... / Plovia una mica i sortia el sol. Quedaven quatre gotes de llum penjades del fil de l'estenedor. / A Benissanet sentia l'ànima de les coses. Aquí no em sento ni la meva.»

A Bladé li costava entendre la vida mexicana, estava massa allunyada dels seus paràmetres. Les manipulacions electorals se li representaven com una mena de circ grotesc. Va dedicar pàgines a descriure els forts contrastos de Ciutat de Mèxic i opinava que la vida de carrer hi era «absolutament desagradable». Tanmateix, va escriure una sèrie d'articles —anotacions en el dietari— en què en retratava alguns dels carrers més característics i intentava que no se li escapés cap aspecte que ell pogués copsar de la complexitat d'aquella ordenació social, ni la marginació que patien els indis i els mestissos. Lapidari, va condensar en tres els defectes mexicans: l'embriaguesa, la *mordida* i el masclisme; considerava el tercer un mecanisme compensatori del complex d'inferioritat general en aquella societat.

La valoració que feia de la vida cultural mexicana estava contaminada per aquesta visió general del país. Va arribar a escriure una frase tan poc clement com «és difícil trobar a Mèxic alguna cosa que, en el sentit cultural, faci pensar». Tanmateix, si resseguim les pàgines d'aquesta crònica, comprovem que estava atent a la publicació de novetats literàries mexicanes i que buscava connexions entre la seva sensibilitat i la cultura del país d'acollida. El dietari proporciona cròniques, des de l'estranyesa, de personatges públics tan cèlebres com el pintor Diego Rivera, de qui li molesta l'exhibicionisme constant en les seves aparicions públiques. Particularment precisa i respectuosa, sense manifestar entusiasme pel personatge, és la nota sobre la mort de Frida Khalo. La posició d'espectador irònic davant aquesta realitat amb què no sintonitzava afavoreix la redacció de passatges magnífics, com el que va dedicar a una representació de *Hamlet*, del qual, perquè el lector se'n faci càrrec, no em puc estar de reproduir el final: «El primer actor, Hamlet, és un xicot primet, insignificant, de veu estrident. Vestit de negre sembla un fil. Puja i baixa, s'arrossega, fa els ulls de foll i recita allargant les vocal finals: “¡Padre miooooo!” Ofèlia, en canvi, és una massa rotunda amb aspecte de lluitadora grecoromana i les galtes inflades i vermelles. Veure això dient coses en vers tan estranyes com aquesta: “Su hábito me envuelve y aumenta más su intrínseco valor.” És per desmaiarse. El públic es va cansar d'aplaudir.»

El dietari conté anotacions de lectures, notícies sobre escriptors, opinions literàries. És notable la seva valoració de l'estil del Carles Riba prosista. També hi trobem informacions —no gaire abundants— sobre l'obra escrita i reflexions sobre la condició d'escriptor de Bladé Desumvila. Sobretot a partir de la segona meitat dels anys quaranta, perduda l'esperança de tornar aviat a Catalunya, es fa evi-

dent un desànim, del qual ja s'han reproduït algunes mostres, que li fa exclamar que per a ell ha arribat l'hora de callar perquè se sent desplaçat pel curs de la història. Això li provoca una profunda crisi d'escriptura i fins i tot de la pròpia identitat com a escriptor. L'any 1947 anotava: «Mesos sense escriure res per mandra, per convenciment que no hi ha cap cosa que valgui la pena de retenir. Si jo fos de veritat un escriptor no trobaria mai temes agradables o alegres.»

Tanmateix, malgrat que algunes d'aquestes pàgines estiguin afectades pel descoratjament, aquí i allà s'hi poden espigolar esplèndides mostres del millor Bladé. És quan l'observador distès divaga en plena llibertat, concedeix espai a l'imaginatiu i traspasa la frontera de la constatació amb una gratuïtat meravellosa. Per exemple, quan s'entreté a descriure una sessió musical de diumenge al matí i, a més d'escoltar la banda de regiment que hi actua, ressegueix els altres espectadors fins que arriba a una dona d'«una certa edat» amb aire d'estar avesada a manar. Llavors, amb una arbitrarietat espectacular, fabula: «ha estat probablement mestressa de prostíbul. És pentina llis, amb garrofes a les galtes i un rinxol sobre el front. [...] I bé, jo m'imagino que aquesta dona és la mateixa que surt en totes les *revoluciones*, en totes les manifestacions, en totes les algarades populars, a París, a Barcelona, a Mèxic, que saqueja tendes, rebenta pisos, escup a les cares de senyores riques i després se'n va al llit del braç d'un macip tatuat del pit, tot esperant la nova revolta. En l'entretant beu aigüdent, dorm i surt els diumenges a escoltar la banda de regiment que la fa somniar i gaudir de la vida».

El fragment és llarg però crec que valia la pena reproduir-lo. És una mostra de la bona literatura que espurneja en unes anotacions que en bona part reflecteixen la tragèdia de l'exiliat polític, duríssima condició llavors i ara. Hem d'agrair el privilegi de poder tenir-hi accés fins i tot després que l'escriptor no va tenir temps o forces per convertir-les en llibre, condició que ara acaben d'adquirir. Potser —o potser no— Bladé hauria amorosit algunes expressions si els hagués donat forma definitiva. Nosaltres les rebem tal com ell les va escriure a cop calent.

Magi SUNYER
Universitat Rovira i Virgili

BOMBI, Raffaella / COSTANTINI, Francesco (cur.) (2018): *Percorsi linguistici e interlinguistici. Studi in onore di Vincenzo Orioles*. Udine: Forum, 733 p.

Il volume festeggia l'attività scientifica di Vincenzo Orioles, giunto al termine (soltanto formale) di un brillante percorso accademico presso l'Università di Udine, dove il suo magistero ha segnato profondamente, in continuità con quello del maestro Roberto Gusmani, la scuola linguistica locale. Vincenzo Orioles è certamente, per vastità di interessi e competenze, un modello di studioso aperto a prospettive ampie e diversificate di ricerca, salutarmente “curioso” dei più diversi aspetti della disciplina che professa e delle sue interrelazioni con altri campi del sapere. Si può dire per questo che abbia saputo trasmettere nei suoi allievi, collaboratori e sodali un inesausto entusiasmo che, associandosi al rigore assoluto e alla puntigliosità della documentazione, è testimoniato dalle oltre 270 pubblicazioni recensite nella *Bibliografia degli scritti* curata in questo volume da Francesco Costantini: un elenco che rende anche conto, per la varietà delle collocazioni e delle occasioni in cui le diverse pubblicazioni hanno visto la luce, della generosità di uno studioso costantemente presente non soltanto sulle più accreditate riviste e collane del settore e nelle più impegnative occasioni di incontro e di confronto, ma anche in contesti nei quali la ricerca, incontrando salutarmente la società, le comunità, le imprese, riesce a farsi motore di innovazione e di riflessione anche al di fuori dei propri ambiti specifici.

Le sezioni nelle quali i due curatori hanno raccolto le testimonianze di affetto e di stima di tanti colleghi e amici valgono anche a esemplificare la varietà e l'ampiezza dei percorsi tematici affrontati da Orioles, tutti ambiti nei quali lo studioso ha lasciato, e continuerà a lasciare, una traccia durevole. Il campo prediletto dell'interlinguistica e del plurilinguismo (non va dimenticata la brillante presidenza del *Centro Internazionale sul Plurilinguismo*, nella quale Orioles ha profuso in maniera inesausta le sue